

Asia: VN/1972/2020

Lausuntopyyntö luonnoksesta valtioneuvoston koulutuspoliittiseksi selonteoksi

Lausunnonantajan lausunto

Yleiset selontekoa koskevat kommentit

Into – etsivä nuorisotyö ja työpajatoiminta ry (Into) toteaa, että koulutuspoliittinen selonteko on pääpiirteiltään hyvin linjautunut, ja suurimman osan nyt mainituista ilmiöistä ja esitetyistä avauksista voi katsoa perustuvan oikeansuuntaiseen ymmärrykseen keskeisimmistä kasvatuksen ja koulutuksen kentällä vaikuttavista tekijöistä. Kohdennetun nuorisotyön, eli etsivän nuorisotyön ja työpajatoiminnan, suunnasta selontekoa tarkasteltaessa tulee kuitenkin ilmeiseksi, että se sisältää myös puutteita, näkökulmaa heikoin perustein kaventavia rajauksia ja oppimisen yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallisia sokeita pisteitä.

Näiden pohjalta syntyy vaikutelma, että selonteon nyt esittelemät kunnianhimoiset, mutta monin paikoin turhan abstraktille tasolle jäävät tavoitteet esimerkiksi tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kohdalla eivät saa seurakseen tarpeellisessa määrin sellaisia keinoja ja ratkaisuja, joilla niihin voitaisiin kasvatuksen ja koulutuksen piirissä yltää. Ennen kaikkea selonteon kokonaisuutta heikentää sen kapea oppilaitos-, tutkinto- ja työelämäkeskeisyys, joka sulkee muusta yhteiskunnallisesta toiminnasta tarpeettoman paljon ulkopuolelleen: se ei siis tunnista tarpeeksi kattavasti niitä yksilöllisiä tai yhteisöllisiä tilanteita ja yhteyksiä, jotka oppimista tukevat ja sen mahdollistavat, joissa oppimista tosiasiallisesti tapahtuu, ja joissa osaamista myös todistetusti voidaan osoittaa.

Into toivoo, että selonteon jatkovalmistelussa otettaisiin erityisesti huomioon: 1. työpajatoiminta ja valmennusyhteisöt vaihtoehtoisten oppimisympäristöjen tarjoajana, hyvinvoinnin tukijana ja väestön yleisen osaamistason kohottajana, 2. nuorisotyö perus- ja toisen asteen oppilaitosten sisällä toteutuvana työmuotona sekä niiden läheisenä yhteistyökumppanina, 3. vahvempi opiskeluhuvinvoinnin, mielenterveyden ja osallisuuden näkökulma, 4. ammatillinen erityisopetus sekä erityistä tukea tarvitsevien ja osatyökykyisten oikeus koulutukseen ja jatkuvaan oppimiseen, sekä 5. sivistyksen, kasvatuksen ja koulutuksen itseisarvon merkitys.

Kommentit lukuun 2. Visio/tavoitetila – koulutus ja tutkimus kohti 2040-lukua

Into katsoo, että luvussa esitetty visio on kyllä kannatettava, mutta sen siivet eivät oikein kannata varsinaisen selonteon halki. Sivistys ja koulutus hahmottuvat visiosta huolimatta kokonaisuudessa käytännössä nyt pitkälti välineellisesti: investointeina taloudellisen menestyksen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edellytyksiin. Koulutuspoliittiselta selonteolta toivoisi kuitenkin myös perustellumpaa, kiinteämmin eurooppalaiseen kulttuuriperintöön juurtuvaa näkemystä sivistyksen, kasvatuksen ja koulutuksen ainutlaatuisesta itseisarvosta - mitä luovuttamatonta se tuo inhimilliseen olemassaoloon niin yksilöllisellä kuin yhteisöllisellä tasolla? Miksi sivistyksen jatkuvuuden vuoksi olisi syytä ponnistella myös niissä sinänsä epätoivottavissa, mutta valitettavasti mahdollisissa olosuhteissa, joissa se ei onnistuisikaan tuottamaan kansantaloudellisia nettohyötyjä, tai ei tehokkaasti tasaisikaan erilaisista sosiaalisista taustoista ponnistavien lähtötilanteiden ja koulutustulosten keskinäisiä eroavaisuuksia?

Visiossa todetaan, kuinka "sivistys näkyy kansainvälisyytenä, moninaisuuden ymmärtämisenä ja hyvinvointina". Liberaalin demokratian kannalta luovuttamattoman sivistyskäsitteen lähtökohdista voi sen katsoa näkyvän lisäksi kattavan tietopohjan suomena laaja-alaisena ymmärryksenä kulttuuriperinnöstä, maailmanhistoriallisista kehityskuluista ja aikakaudella vaikuttavista moninaisista kulttuurisista voimatekijöistä sekä yhteiskunnallisista suhteista.

Kokonaisvaltaisen sivistyksen mahdollistama ja siihen olennaisesti liittyvä kriittisyys tulee selonteossa esille yllättäen ainoastaan yhden kerran, lasten ja nuorten kriittisen lukutaidon kehittämisen yhteydessä. Kriittistä ajattelua ei kuitenkaan nyt käsitellä yhteiskunnallisten olosuhteiden uudistamisen edellyttämänä kykyä, jota niin Suomessa kuin laajemmin maailmalla tullaan tarvitsemaan lähivuosina, kun ihmiskunta kohtaa kiihtyvällä intensiteetillä sekä jo nyt tunnettuja viheliäisiä ongelmia että osin vielä arvaamattomiakin haasteita. Tässä kansalaisilta kaivataan myös kykyä ajatella toisin ja nähdä keskuudessaan uudenlaisia vaihtoehtoja - uskallusta kyseenalaistaa ne vallitsevat rakenteet ja yhteiskunnallisen tuotannon muodot, jotka osaltaan ovat olleet johtamassa moninaisten globaalien ongelmien kärjistymiseen.

Kommentit lukuun 3.1 Varhaiskasvatus sekä esi- ja perusopetus

Into kiittää, että selonteossa on huomioitu oppilaiden välisten erojen kasvu sekä yhteisöllisesti toteuttavan opiskeluhuollon ja monialaisen yhteistyön osuus oppimisen ja hyvinvoinnin edistämisessä. On kuitenkin pidettävä huomattavana puutteena sitä, kuinka esille otetaan ainoastaan sosiaali- ja terveystoimen kanssa tehtävä yhteistyö, mutta otteeltaan usein edellä mainittua ennaltaehkäisevämpi koulujen ja oppilaitosten toiminta nuorisotyön kanssa jää tyystin vaille mainintoja.

Etenkin tämän alaluvun yhteydessä tulisi tuoda huomattavasti vahvemmin esiin nuorisotyön kanssa tehtävän moniammatillisen yhteistyön korvaamatonta antia lasten ja nuorten koulupolun eheyden, koulurauhan ja arjen yhteisöjen turvaajana sekä jatkokoulutukseen ohjautumisen ja kiinnittymisen apuna. Oppilaitosten sisällä tehtävä koulunuorisotyö vahvistaa sosiaalisia suhteita ja yhteisöllisyyttä

sellaisissa yhteyksissä ja tavoilla, joihin lakisääteinen opiskeluhoito ei kykene. Tästä on niin nuorisotoimessa kuin opetuksen ja koulutuksen järjestäjillä hyviä kokemuksia ja paljon tutkittua tietoa. Toimivien käytäntöjen levittämisessä ja esimerkiksi siirtymisessä hankemuotoisuudesta vakiintuneempiin toimintamalleihin on kuitenkin edelleen paljon tekemistä. On valitettavaa, että selonteko ei nyt vaikuta näkevän tämän työn merkitystä.

Kohdennetun nuorisotyön keinoilla tiedetään voitavan tukea ongelmien kärjistymistä ennaltaehkäisten nuoria, joiden kohdalla on esimerkiksi perhetaustan, kiusaamisen tai oppimisvaikeuksien vuoksi korostunut riski koulutuspolun katkeamiseen. Nuorisotyö tarjoaa nuorelle turvallisen aikuisen ja tarvittavaa apua hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioittaen, mahdollisuuden kohdatuksi tulemiseen ja rinnalla kulkijan, joka voi olla samalla sekä osa oppilaitosyhteisöä että liikkua ja edesauttaa tukiverkoston rakentumista myös sen ulkopuolisessa maailmassa. Näin vahvistetaan nuoren omaa toimijuutta, turvataan opiskelun sujuvuutta ja elämäntilanteen kantokykyä hauraissa nivelvaiheissa, siten edistäen nuorten yhdenvertaisia mahdollisuuksia kouluttautumiseen.

Mikäli koulutuspoliittisen selonteon halutaan varteenotettavalla tavalla huomioivan kaikkien nuorten oikeuden koulutukseen ja sujuviin nivelvaiheisiin, on siihen sekä taustoittavien lukujen että toimenpiteiden tasolla tuotava vahvasti mukaan erityisesti kouluissa tehtävä nuorisotyö. Samalla kun toimenpiteiden mukaisesti rahoituksen painopistettä siirretään erityisavustuksista pitkäjänteiseen kehittämiseen, on tuon kehittämisen yhdeksi sisällöksi luettava nyt usein hankemuotoisen koulunuorisotyön vakiinnuttaminen. Lisäksi jotta positiivisen erityiskohtelun tarkoituksenmukaisuus ja valtakunnallinen tasalaatuisuus voidaan sen käytäntöjä aiempaa laajemmalle levitettäessä taata, tulisi siihen julkilausutusti liittää nuorisotyöllinen elementti jo tämän käsillä olevan selonteon yhteydessä.

Kommentit lukuun 3.2 Toinen aste

Luku on lähtökohdiltaan ja kattotavoitteiltaan hyvä, ja esitetyt toimet oppimisen yhdenvertaisuuden parantamiseksi vaikuttavat perustuvan myös etsivän nuorisotyön ja työpajatoiminnan piirissä tunnistettuihin ilmiöihin (valikoituminen jatkopoluille taustan mukaan; itseohjautuvuutta painottavan opiskelun monelle tuottamat vaikeudet). Siksi onkin erityisen yllättävää, ettei luvun yhteydessä käsitellä lainkaan vaihtoehtoisten oppimisympäristöjen, työpajojen ja kohdennettua nuorisotyötä tarjoavien valmennusyhteisöjen yhteistyötä oppilaitosten kanssa ja niiden erityisosaamisen hyödyntämistä osaamisperusteisuuden periaatteen mukaisesti.

On luultavaa, että kehitteillä olevat digitalisoidut oppimisympäristöt ja oppimiskeskityt tai -palvelut eivät tule tyhjentävästi palvelemaan ja tuomaan koulutuksen piiriin kohdennetun nuorisotyön ominaisinta kohderyhmää, työn ja koulutuksen - ja usein myös muiden palveluiden tai koko järjestäytyneen yhteiskunnan - ulkopuolella olevia nuoria. Myöskään tavanomainen koulupainotteinen opiskelu ei riitä koulutusjärjestelmälle selonteossa asetettujen syrjäytymisen

ehkäisemisen tavoitteiden saavuttamiseksi, vaan Inton näkemyksen mukaan sitä varten tulisi kehittää yhteistyötä etenkin työpajojen ja muiden nuorisotyöllisten toimijoiden kanssa sekä kohdistaa enemmän huomiota koulutuksen nivelvaiheisiin yhdessä nuorisoalan toimijoiden kanssa.

TYÖPAJATOIMINTA & KOULUTUS

Työpajat on oppivelvollisuusudistuksessa todettu toisen asteen tutkinnon suorittamisen kannalta merkittäväksi oppimisympäristöksi. Työpajatoiminnassa on tehty jo pitkään systemaattista työtä oppimisympäristöjen tunnistamisen, menetelmien kehittämisen, valmennuksessa harjoiteltavien tehtävien opinnollistamisen, ja valmentautujille myönnettävien osaamistodistusten parissa. Tästä on jo kertynyt merkittävä määrä hyviä kokemuksia niin toiminnasta hyötyneille valmentautujille kuin työpajatoiminnan ja koulutuksen järjestäjillekin.

Yhteistyön merkitys on korostunut ammatillisen koulutuksen siirtyessä reformien myötä entistä vahvemmin työelämässä tapahtuvaan opiskeluun, jolloin koulutuksen järjestäjien on löydettävä sopivia oppimisympäristöjä myös esimerkiksi erityistä tukea tarvitseville ja itseohjautuvuuden kasvavien vaatimusten kanssa vaikeuksissa oleville opiskelijoille. Pajojen vahvuudeksi on todettu laaja kokemus haastavan kohderyhmän ohjaamisesta sekä yksilön kokonaisvaltaiseen tukemiseen muokatut toimintatavat ja pedagogiset ratkaisut. Työpajojen matalimman kynnyksen palvelu, starttivalmennus, vastaa arjenhallintaan sekä mielenterveys- ja päihdeongelmiin liittyviin tuen tarpeisiin.

Kynnykset tutkinto-opiskeluun ovat korkeita etenkin monelle nuorelle, jolla on vaikeita kokemuksia koulusta, aiempien opintojen tai vertaisyhteisöjen parista. Nuorisotyöllisen otteen, psykososiaalisen tuen ja koulutusalojen erityisiä vahvuuksia yhteen tuovissa valmennusyhteisöissä tarjottava toiminta - pieniin paloihin räätälöidyt koulutukset tai tutkinnon osat - mahdollistaa opiskelutaitojen, elämänhallinnan ja itseluottamuksen kehittymisen, mikä helpottaa kiinnittymistä myös tutkintoon johtaville koulutuspoluille.

Työpajatoiminnan yhteistyö oppilaitosten kanssa on jo nyt monin paikoin ympäri Suomen tiivistä, mutta toteutuu hyvin vaihtelevan tasoisesti ja vaihtelevalla intensiteetillä. Valtiollisella tasolla muodostetut suuntaviivat sekä normi- ja resurssiohjaus yhdessä työpajatoiminnan kentän keskeisten toimijoiden parhailaan kehittämien laatuksien kanssa toisivat vaihtoehtoisten oppimisympäristöjen hyödyntämiseen ja opinnollistettuun työpajatoimintaan sinne edelleen kaivattua kansallista yhtenäisyyttä ja tasalaatuisuutta.

Selonteossakin mainittua kouluttautumismahdollisuuksien alueellista jakautuneisuutta tarkasteltaessa on hyvä pistää merkille, että työpajatoimintaa on Suomessa tarjolla huomattavasti kattavammin kuin esimerkiksi toisen asteen oppilaitosten järjestämää koulutusta. Useimmissa kunnissa lähipalveluina toteutettavan työpajatoiminnan ja sen opinnollistamisen avulla voidaan merkittävästi rikastaa koulutuspoluille vievien reittien valikoimaa ja tuoda yhä useammalle nuorelle

mahdollisuus päästä osalliseksi koulutuksesta lähellä asuinpaikkaa, yksi askel kerrallaan kohti tutkintoa ja ammatillista pätevöitymistä.

Kun lisäksi uudistusten yhteydessä hiljattain voimaan tulleet rahoitusmallit ohjaavat toisen asteen oppilaitoksia tunnistamaan opiskelijan oppilaitoksen ulkopuolelta hankkimaa/kerryttämää osaamista, olisi enemmän kuin luontevaa, että myös koulutuspoliittinen selonteko ja sen pohjalta kehitettävät suunnitelmat ja rahoitusratkaisut huomioisivat kattavammin niitä tapoja, joilla osaamista tutkitusti ja todistetusti usein hankitaan. Selonteko myös vahvistuisi näiltä osin huomattavasti, mikäli sitä nyt vaivaavaa oppilaitoskeskeisyyttä laajennettaisiin ymmärryksellä muista yhteyksistä ja ympäristöistä, joilla on edellytyksiä nostaa - ei ainoastaan tutkintoihin sidottua koulutustasoa - vaan väestön osaamista laajapohjaisesti. Olisikin ensiarvoisen tärkeää huomioida nämä jatkossa aiempaa paremmin aina koulutuspolitiikkaa ja rahoitusmalleja suunniteltaessa.

Panostamalla työpajatoiminnan ja muiden valmennusyhteisöjen koulutuspotentiaaliin olisi niille nuorille, joiden koulutuspolku ei kulje suoraviivaisesti perusasteelta toisen asteen opinnoista valmistumiseen, tarjottavissa jatkossa alueellisesti entistä yhdenvertaisemmat ja tasa-arvoisemmat mahdollisuudet päästä osallisiksi oppimisesta ja koulutuksesta monipuolisesti erilaisia osaamista kehittäviä ja tunnistavia väyliä pitkin. Työpajojen toimintaedellytysten kohentaminen ja päämäärätietoinen koulutuksellisen laadun nostaminen ratkaisisi osaltaan väestömuutosten ja siitä johtuvien rahoitusmuutosten oppilaitosverkostolle aiheuttamia paineita.

Toimenpiteiden tasolla olisi hyvä tuoda ilmi, että vaihtoehtoisia oppimisympäristöjä, kuten työpajoja ja niiden tarjoamia valmennuspalveluita, hyödynnetään aiempaa laajemmin ja järjestelmällisemmin opiskelun ja tutkinnon osien suorittamisen tukena sekä yksilöllisten koulutuspolkujen mahdollistajina. Olisi enemmän kuin luontevaa, että kun ”yhteistyöllä luodaan mahdollisuuksia työpaikalla tapahtuvaan opiskeluun” (s. 26), nämä mahdollisuudet koskettaisivat yhtä lailla myös työpajojen ja muiden valmennusyhteisöjen tarjoamia ympäristöjä. Samalla on luonnollisesti varmistettava, että rahoitus vastaa jatkossa koulutuksen järjestämisestä työpajatoimijoille aiheutuvia kustannuksia ja velvoitteita.

NUORISOTYÖ OPPILAITOKSISSA

Selonteon 2. asteen koulutusta käsittelevää alalukua vaivaa sama valitettava puute kuin perusopetuslukua: nuorisotyön rooli kasvatuksen ja koulutuksen, opetuksen ja oppilaitoksen arjen olennaisena tukipylväänä loistaa poissaolollaan. Samalla kuva perus- ja toisen asteen välisestä nivelvaiheesta ja siihen istuvista tukikeinoista jää hyvin vajaaksi. Se tuntunee monesta koulutuksen parissa toimivasta oudolta, sillä niin johdonmukaista ja merkittävää on viime aikoina ollut koulutuksen järjestäjien taholta nuorisotyön suuntaan osoitettu kiinnostus.

Esimerkiksi syksyllä 2020 aluehallintovirastojen toimesta myönnetyt erityisavustukset kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävän nuorisotyön vahvistamiseen ja kehittämiseen herättivät oppilaitoksissa huomattavaa innostusta. Lukuisat positiivisen vastaanoton saaneet hankkeet ja avaukset uudenlaiseen yhteistyöhön ovat parhaillaan käynnistymässä. Kun toisen asteen koulutuksen parissa

nyt tehdään kauaskantoisia suunnitelmia, olisi valitettavaa, mikäli näihin uusiin - tai erityispanoksella vahvistettaviin aiempiin - toimintoihin laitettut resurssit ja niistä kertyvät kokemukset valuisivat sikäli tyhjiin, ettei niiden annettaisikaan rakentaa tulevaisuuteen pohjaa opetuksen, koulutuksen ja nuorisotyön yhteiselle kehittämistyölle.

Toimenpiteisiin kannattaakin näiltä osin kirjata, että koulutuksen järjestäjien moniammatillista yhteistyötä nuorisotyön kanssa kehitetään, ja erityisnuorisotyöntekijöiden osaamista hyödynnetään nuorten ja opiskeluyhteisön opiskeluarjen tukemisessa entistä tiiviimmin, vakaalta rahoituspohjalta käsin.

ETSIVÄ NUORISOTYÖ

Toisen asteen koulutusta käsiteltäessä olisi ensiarvoisen tärkeää muistaa koulu- ja muun nuorisotyön ohella myös etsivän nuorisotyön merkitys kaikista haavoittuvimmassa asemassa olevien nuorten auttajana koulutuksen nivelvaiheissa. Nuorisolain pohjalta toimivat etsivät nuorisotyöntekijät vastaanottavat oppilaitoksilta lakisääteisiä ilmoituksia opintonsa keskeyttävistä alle 29-vuotiaista, ohjaten heitä tarvitsemiensa palveluiden pariin ja rakentaen tulevaisuudensuunnitelmia nuoren tahtoa kunnioittaen.

Etsivät nuorisotyöntekijät ovat olleet laajalti edustettuina useiden toisen asteen oppilaitosten moniammatillisissa opiskelijahuolto- ja/tai hyvinvointiryhmissä, mutta uuden oppivelvollisuuslain mukanaan tuomat muutokset saattavat haastaa aiemmin vakiintuneita yhteistyömalleja. Jotta tämä mahdollisuuksien tasa-arvon ja yhteiskunnan palvelujärjestelmän saavutettavuuden kannalta elintärkeä työ voisi onnistua jatkossakin hyvin, edellyttää se saumattomasti toimivia suhteita oppilaitosten ja etsivää nuorisotyötä tekevien organisaatioiden välille.

Yhteistyön muodostumisen edesauttamiseksi selonteon olisi hyvä antaa etsivän nuorisotyön ja oppilaitosten yhteiselle työlle sen ansaitsema tunnustus. Toimenpiteisiin tulisi siksi lisätä mainintaa, että toisen asteen ja etsivän nuorisotyön yhteistyötä lujitetaan, ja sen jatkuvuuden varmistamiseen kiinnitetään erityistä huomiota koulutuskentän uudistuessa.

AMMATILLINEN ERITYISOPETUS

Into haluaa kiinnittää huomiota ammatilliseen erityisopetukseen ja erityisoppilaitoksiin, jotka eivät nyt esiinny selonteossa lainkaan. Toisen asteen koulutuksen saavutettavuuden kannalta erityisopetuksessa on kysymys olennaisesta palasesta koulutusjärjestelmässämme, ja sellaisena se myös ansaitsisi oman kappaleensa.

Kohdennetun nuorisotyön piirissä kannetaan huolta väliinputoajien joukosta, joka yhtäältä ei saa tarvitsemaansa erityistä tukea, henkilökohtaista ohjausta tai yksilöllisiin valmiuksiin mukautettuja

opiskelujärjestelyjä tavallisissa ammatillisissa oppilaitoksissa, mutta ei toisaalta pääse sisään ammatillisiin erityisoppilaitoksiin joko opintopaikkojen rajallisuuden, edellytettyjen lääkärintlausuntojen, tai erityisoppilaitosverkoston aukkokohtien vuoksi. Kun opintopaikkojen kysyntä ylittää tarjonnan, eivät opiskeluhallukset, mutta tuentarpeiset nuoret pääse käsiksi sellaisiin opiskelumahdollisuuksiin, joihin heillä olisi parhaat valmiudet kiinnittyä. Tämä on haaste koulutukselliselle tasa-arvolle.

Huomion kiinnittäminen erityisopetukseen on välttämätöntä etenkin, mikäli tulevan koulutuspolitiikan keinoin pyritään selonteossa esitetyn suuntaisesti tuomaan ammatillisia ja lukio-opintoja lähemmäs toisiaan, ja näin lisäämään mahdollisten opintokombinaatioiden ja -polkujen yksilöllisyyttä entisestään. Silloin tulee pitää erityistä huolta niistä, jotka tarvitsevat henkilökohtaista tukea ja ohjausta löytääkseen itselleen soveltuvat opiskeluolosuhteet ja -järjestelyt. Näiden parissa erityisopetus tekee korvaamattoman arvokasta työtä, jota ei koulutuspolitiikassa sovi unohtaa.

HYVINVOINTI, MIELENTERVEYS JA OSALLISUUS

Sekä tässä että muissa alaluvuissa Into jää kaipaamaan näkemystä ja tahtoa hyvinvointiin, jaksamiseen ja mielenterveystekijöihin panostamisesta niin toisen asteen kuin muun koulutuksen piirissä. Kouluja ja oppilaitoksia ei voi käsitellä muusta yhteiskunnasta ja palveluista erillisenä, vain koulutussisältöihin keskittyvänä saarekkeena. Sen valossa mitä tiedämme koulutuksen keskeyttämiseen johtavista syistä (ks. Into 2020: ”Tuntui jossain kohti, että miut on jätetty ihan yksin selviämään”). Kohdennetun nuorisotyön nuorten kokemuksia opintojen keskeyttämisestä) ja siitä, miten yleisiä ovat mielenterveyden ja jaksamisen haasteet sekä nuorten vaikeudet saada tarkoituksenmukaista apua näihin ongelmiin, on hieman erikoista, ettei luku ei ota em. asioita huomioon muuten kuin ohimennen. Toisen asteen koulutuksen keskeyttäminen liittyy usein siihen, että opiskelijan terveyden tai oppimisen ongelmat yhdistettynä riittämättömään tukeen tekevät oppilaitoksen edellyttämään tahtiin opiskelemisesta liian raskasta. Olisikin enemmän kuin toivottavaa, että koulutuspoliittinen selonteko tunnistaisi näitä ongelmia ja esittäisi ratkaisuja niiden selättämiseksi.

Hyvinvointia tukevan kulttuurin kehittäminen oppilaitoksiin ja opiskelijoiden keskuuteen ansaitsisi paremman käsittelyn, jonka olisi ilmevä kirkkaammin myös toimenpiteissä. Opiskelijahuollon tasapuolisessa resursoinnissa ja sen takaamisessa, että jokainen opiskelija voi tulla oppilaitoksessa henkilökohtaisesti kohdatuksi, kuulluksi, ohjatuksi ja tuetuksi tarpeensa mukaisesti, on toisen asteen oppilaitoksissa todistetusti paljon tekemistä, ja tähän kohtaan tarvitsisimme huomattavia koulutuspoliittisia interventioita.

Myös aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamisessa keskeinen osallisuuden elementti jää selonteon luonnoksessa valitettavasti uupumaan. Yhteisöllisyys ja osallisuus, oppilaitoksen toimintaympäristöön ja yhteisöön kiinnittyminen, ovat merkittävässä roolissa paitsi demokraattisissa yhteiskunnissa kaivattavien vaikuttamisen taitojen, myös hyvinvoinnin rakentumisessa, ja ne osaltaan suojaavat opiskelijoita monilta koulutuksen katkeamiseen altistavilta riskitekijöiltä. Osallisuuden ulottuvuus ja siihen liittyvät konkreettiset käytännöt – esimerkiksi opiskelijatoiminta ja

sen ammattitaitoinen koordinointi ja kehittäminen - olisi siksi hyvä ottaa mukaan lukuun ja toimenpiteisiin. Koulutuksen järjestäjän tukema tai koordinoima opiskelijatoiminta on kiristyneen rahoitustilanteen seurauksena hiljattain etenkin monissa ammatillisissa oppilaitoksissa joutunut leikkausten kohteeksi, ja jäänyt yksinomaan opiskelijoiden omatoimisen aktiivisuuden varaan. Lienee itsestään selvää, että tämä asiointi ei millään tapaa suosi selonteon laatijan toivomien tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja yhteisöllisyyden kohentumista.

Kommentit lukuun 3.3 Korkeakoulut

Into katsoo, että korkeakoulutettujen määrälle sekä koulutuksen tasa-arvolle ja saavutettavuudelle asetetut tavoitteet ovat kannatettavia, vaikkakin erittäin kunnianhimoisia. Tavoitteisiin pääseminen edellyttää myös alempien koulutusasteiden onnistuvan koulutustehtävässään huomattavasti aiempaa paremmin. Into pitääkin hyvänä, että selonteossa huomioidaan näiltä osin nivelvaiheet, ja se kuinka korkea-asteen opintoihin on voitava myös jatkossa ja aiempaa sujuvammin päästä jatkamaan sekä lukion että ammatillisen koulutuksen pohjalta.

Koulutussektorin viimeaikaiset uudistukset (ammatillisen koulutuksen reformi, lukiolaki ja ylioppilastutkinnon uudistaminen, korkeakoulujen opiskelijavalinnan uudistukset) ovat synnyttäneet huomattavan riskin koulutuksellisten umpiperien muodostumisesta etenkin ammatilliseen koulutukseen, josta jatko-opintoihin eteneminen näyttäisi mahdollisesti käyvän yhä vaikeammaksi. Jotta puolet Suomen väestöstä todella voisi korkeakoulututkinnon suorittaa, tulee tällaista epätoivottavaa kehitystä ehdottomasti välttää.

Eryteisesti ammatillisen koulutuksen järjestäjiä ja korkeakouluja kannattaakin ohjata ja tukea rakentamaan välilleen vahvempia siltoja, ja panostamaan nivelvaiheen ohjaukseen hieman samaan tapaan kuin oppivelvollisuus uudistuksen yhteydessä nyt on tarkoitus panostaa perus- ja toisen asteen nivelvaiheeseen. Yleisesti ottaen toisen asteen oppilaitosten olisi kyettävä, luonnollisesti opiskelijan itsemääräämisoikeutta kunnioittaen, ottamaan suurempi ohjaava rooli välittömästi valmistumisen jälkeen, ja autettava valmistunutta hänelle parhaiten soveltuvien tavoin löytämään tie jatkokoulutuksen tai työelämän pariin.

Näiltä osin selonteko voisi olla rohkeampikin ja esittää enemmän ratkaisuja siihen, että ammatilliset opiskelijat pääsisivät paremmin ponnistamaan esimerkiksi yliopistoihin ilman, että heiltä edellytetään sitä varten kohtuutonta työpanosta, lukio-opintojen suorittamista ammattiopintojen rinnalla, osallistumista ylioppilaskirjoituksiin tms.. Joka tapauksessa on selvää, että avointen korkeakouluopintojen tarjoamia väyliä on ehdottomasti hyödynnettävä opiskelijavalintaan jatkossa paljon nykyistä enemmän, jotta mahdollisuudet korkeakoulututkinnon opiskelemiseen koskettaisivat mahdollisimman laajaa väestöjoukkoa. Korkeakoulutuksen äärellä selonteko on kyllä oikealla asialla, mutta keinoja soisi vielä terävöitettävän.

Kommentit lukuun 3.4 Tiede ja tutkittu tieto

Luku on rakentunut monien hyvien näkökantojen varaan. Tieteeseen, tutkittuun tietoon ja korkeakoulutukseen selonteossa liitettyjen merkitysten osalta Into haluaa kuitenkin vielä korostaa, että informaatioyhteiskunnan tietotaloudessa luoviminen edellyttää sekä yksilöltä että yhteisöltä huomattavaa kulttuurista pääomaa. Symbolisten merkitysten luomiseen ja tulkitsemiseen tarvittava osaaminen ei kehity pelkästään ottamalla haltuun ajanmukaisia teknologioita, taitoja ja tietoja. Digitalisoituvassa maailmassa elintärkeä osaaminen - kriittinen medialukutaito, ymmärrys erilaisista historiallisista, kulttuurisista ja ideologisista konteksteista – voi elää vain laaja-alaisen yleissivistyksen ravitsemalta perustalta käsin. Se edellyttää resurssien panostamista riittävässä määrin sellaiseenkin eritoten humanistiseen ja yhteiskuntatieteelliseen korkeakouluopetukseen ja tutkimukseen, jolla ei välttämättä ole välitöntä instrumentaalista arvoa tai yhteyttä sovellusten ja innovaatioiden tuotantoon, mutta joka korvaamattomana tekijänä kannattelee, elävöittää, ja kehittää sivistysperustaa edelleen. Tämä yleissivistyksen korvaamaton arvo ja korkeakoulutuksen merkitys sille olisi hyvä tuoda selonteossa kirkkaammin esiin.

Kun selonteossa nyt puhutaan julkisella rahoituksella tuettavan julkista tutkimusta, olisi hyvä vielä erikseen selventää, mitä tällä tarkoitetaan ja mitä tutkimukselta silloin edellytetään, jotta selonteon pohjalta myöhemmin mahdollisesti tehtäville konkreettisemmille suunnitelmille olisi tarjolla vahvempia valmiita aineksia.

Kommentit lukuun 3.5 Vapaa sivistystyö

Into pitää koko kasvatuksen ja koulutuksen alan kannalta merkillepantavana, positiivisena kehityksenä sitä, että vapaan sivistystyön asema vankistuu askel askeleelta ja se on nyt myös selonteossa asianmukaisella tavalla huomioitu. Vaikuttaa selvältä, että nämä askeleet voivat osaltaan viitoittaa myös työpajatoiminnan lähitulevaisuuden rakenteellisia kehityskulkuja. Väestön osaamis- ja koulutustason nostamiseksi on välttämätöntä, että toisen ja korkea-asteen oppilaitosten ulkopuolella hankittua osaamista kyetään tunnistamaan ja tunnustamaan aiempaa paremmin. Olisikin suotavaa, että jatkossa kaikki niin vapaasta sivistystyöstä kuin työpajatoiminnasta saadut opintosuoritukset ja osaamistodistukset rekisteröitäisiin virallisesti ja vietäisiin valtakunnallisten tietovarantojen piiriin välittömästi vastaavan oppilaitoksen tai työpajaorganisaation toimesta.

Into esittää, että selonteossa mainitut muutokset KOSKI-tietovarantoon ja sitä koskevaan lainsäädäntöön toteutetaan siten, että ne palvelevat myös työpajatoiminnan ja muiden valmennusyhteisöjen tunnistetuissa oppimisympäristöissä hankitun osaamisen, opinnollistettujen suoritusten ja tutkinnon osien sekä myönnettyjen osaamistodistusten virallista kirjaamista. Tämä olisi hyvä lisätä toimenpiteisiin esimerkiksi seuraavasti: "Edistetään vapaan sivistystyön koulutuksessa sekä työpajatoiminnassa ja valmennusyhteisöissä hankitun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista. Toteutetaan muutokset KOSKI-tietovarantoa koskevassa lainsäädännössä siten, että opintosuoritukset ja tunnistetuissa oppimisympäristöissä ansaitut osaamistodistukset voidaan rekisteröidä KOSKI-tietovarantoon."

Lukuun olisi myös hyvä lisätä kappale ja toimenpide vapaan sivistystyön ja työpajatoiminnan yhteistyön vahvistamisesta. Nämä työmuodot palvelevat osin samaa päämäärää ja kohderyhmää (mm. tutkintotavoitteisessa koulutuksessa nyt aliedustetut ryhmät, maahanmuuttajat), ja niiden yhteistyölle – esimerkiksi yhteisten digitaalisten osaamismerkkien kehittämiseksi - olisikin monin paikoin tilausta. Nyt yhteistyö kuitenkin toteutuu edelleen hyvin vaihtelevasti, jos lainkaan, ja toteutuessaankin on vailla valtakunnallisella tasolla muodostettua suuntaa tai yhteisesti jaettua perustaa, mikä väistämättä heijastuu toiminnan kestävyys- ja laatuun. Vapaan sivistystyön oppilaitosten ja työpajaorganisaatioiden välisten verkostojen valtakunnallinen kehittäminen tarjoaisikin huomattavan, ja toistaiseksi erittäin alihyödynnetyn, potentiaalín ja ns. matalalla roikkuvan hedelmän oppimisen tasa-arvon ja saavutettavuuden edistämiseen.

Kommentit lukuun 3.6 Jatkuva oppiminen – työuran aikainen oppiminen

Avaukset jatkuvan oppimisen suuntaan ovat toivottavia, ja vaikka tässä yhteydessä oleva alaluku onkin jokseenkin suppea otos aiheesta, Into kannattaa sen ottamista mukaan selonteon kokonaisuuteen. Teeman kohdalla on syytä muistaa työpajoilla tarjottavien valmennuspalveluiden parissa kertynyt erityisosaaminen, ja mahdollisuudet hyödyntää niitä myös uuden jatkuvan oppimisen järjestelmän kehittämisessä. Työpajatoimintaan luovuttamattomina elementteinä kuuluvat valmentautujan kuunteleminen ja kohtaaminen, oppimiseen keskittymisen mahdollistavan hyvinvoinnin ja jaksamisen tukeminen, henkilökohtaisten osaamistarpeiden kartoitus, ja kunkin valmiuksiin yksilöllisesti räätälöidyt pedagogiset ratkaisut ja opinnollistetut tehtäväkokonaisuudet voivat toimia jatkossa keinoina myös kansallisesti tarpeellisten jatkuvan oppimisen polkujen rakentamiseen.

Into haluaa korostaa, että jatkuvan ja työuran aikaisen oppimisen yhteydessä on ensiarvoisen tärkeää muistaa myös niitä nuoria ja aikuisia, jotka ovat koulutuksen ja työn ulkopuolella tai osatyökykyisiä. Jotta oikeus jatkuvaan oppimiseen koskettaisi kaikkia, olisi alueellista palveluverkkoa tarkasteltava silmällä pitäen sitä, että ympäri Suomen olisi saatavilla lähipalveluna toteutettavaa kaikista matalimman kynnyksen toimintaa (starttivalmennus/työkokeilut/sosiaalinen kuntoutus/kuntouttava työtoiminta työpajoilla) sekä tuen tarpeiden tavoittamiseksi riittävässä määrin etsivää nuorisotyötä. Tulee myös huolehtia, että työpajaorganisaatioiden, muiden valmennusyhteisöjen ja etsivän nuorisotyön yhteistyö oppilaitosten kanssa on alueellisesti kattavaa, kaikin puolin tarkoituksenmukaista ja hyvin toimivaa. Sen on mahdollistettava sujuvat siirtymät sekä oppilaitoksesta työpajan tarjoamaan vaihtoehtoiseen oppimisympäristöön että etenemisen oppimiseen kytkeytyneeltä työpajajaksolta koulutuksen järjestäjän tarjoamiin puitteisiin valmentautujan edun mukaisesti. Näin koulutuksen tai työn piiristä kauaskin ajautuneiden on mahdollista päästä osalliseksi oppimisesta, ja takaisin koulutukseen johtaville poluille.

Myös osatyökykyisten mahdollisuuksista jatkuvaan oppimiseen olisi pidettävä huolta paremmin kuin koulutuspoliittinen selonteko nyt tekee. Heille on tarjottava yksilöllisiä reittejä ja kohdennettava räätälöityjä koulutusohjelmia, joihin pääsee ilman työsuhdetta, ja jotka auttavat ylläpitämään

aiemmin kertynyttä ammattitaitoa tai suuntaamaan uusille aloille. Ammatillinen erityisopetus on tärkeässä asemassa luomassa yhdenvertaisia mahdollisuuksia jatkuvaan oppimiseen ja heikentämässä eriarvoistumiskehitystä.

Into toivoo, että selonteossa linjattaisiin selkeästi oppisopimuskoulutuksen tulevaisuudesta ja asemasta suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Tällä hetkellä oppisopimukselle - sekä erityisesti tuetulle oppisopimukselle - olisi kohdennetun nuorisotyön kokemusten mukaan huomattava, mutta vastaavaa tarjontaa kohtaamaton, kysyntä: työpaikkoja saati tukea opiskelemiseen työpaikalla (esim. työhönvalmennusta) ei ole tarjolla kaivatussa määrin eikä tarpeeksi helposti saavutettavasti, joten kilpailu harvoista paikoista on siksi erittäin kovaa. Oppisopimus olisi koulutusratkaisuna paras monelle sellaiselle nuorelle tai uudelle alalle suuntaavalle aikuiselle, joka ei koe oppilaitosmuotoista opiskelua motivoivana, ja jolla siksi on korostunut riski jäädä vaille tutkintoa. Toistaiseksi oppisopimus on kuitenkin nostattanut nuorten ja aikuisten parissa sellaisia odotuksia ja toiveita, joihin ei ole koulutusjärjestelmämme puitteissa kyetty tyydyttävästi vastaamaan.

Näiltä osin oppisopimusjärjestelmän kehittäminen limittyy työvoimapolitiikkaan: sopimustyöpaikkojen lisääminen edellyttää hallinnon alat läpileikkaavaa tarkastelua, koulutuksen järjestäjien, työnantajien ja välityömarkkinatoimijoiden kutsumista mukaan keskusteluun, ja lopulta valtakunnallisia ratkaisuja, jotka opastavat, kannustavat ja aktivoivat työnantajia paremmin yhteistyöhön kasvatus- ja koulutusalan kanssa. Samalla on hyvä huomata, että positiivisista työllisyysvaikutuksista (ks. Aho ym. 2018) huolimatta oppisopimuskoulutus esimerkiksi julkisen sektorin työpaikoilla on valitettavan harvinaista, ja myös tässä olisi huomattavasti lisäämisen varaa, mikäli poliittinen tahto vain olisi tarpeeksi selkeä. Koulutuspoliittisen selonteon luonnosversio ei nyt hyödynnä mahdollisuuksiaan tuon tahtotilan muotoilemiseksi.

Kommentit lukuun 3.7 Opetus-, ohjaus- ja muu henkilöstö

Luvussa esitetty ajatus kasvatus- ja opetusalan koulutusten kehittämisfoorumista on erinomainen, ja etsivän nuorisotyön ja työpajatoiminnan valtakunnallisena asiantuntijana Into osallistuu mielellään niin toivottaessa tulevien koulutusten sisältöjen miettimiseen ja niiden toteuttamiseen.

Alaa koskevien moninaisten uudistusten myötä on erityisesti syytä huolehtia siitä, että kaikki työntekijät pysyisivät suurissa muutoksissa mukana, eikä esimerkiksi yhteistyö kasvatuksen ja koulutuksen kannalta elintärkeiden sidosryhmien, kuten etsivän nuorisotyön ja työpajatoiminnan, kanssa joutuisi tarpeettoman kovalle koetukselle aina toimintaympäristön ja lakisääteisten velvollisuuksien muuttuessa. Onkin olemassa jo nyt sekä jatkossa selkeä tarve valtakunnallisesti koordinoitulle, yhtenäiselle ja laajalti alan työntekijät tavoittavalle koulutukselle sekä foorumille, joka mahdollistaa moniammatillisen keskustelun ja eri ammattiryhmät (esim. opetus-, nuoriso-, sotealan ammattilaiset) läpileikkaavan yhteisen kehittämistyön.

Kommentit lukuun 3.8 Taide- ja kulttuurikasvatus ja -opetus ja taiteen perusopetus

-

Kommentit lukuun 3.9 Opintotuki

Opintotukea on viime vuosina viety vahvemmin lainapainotteiseen suuntaan, ja päätoiminen opiskelu yksinomaan opintorahan ja asumistuen turvin on käynyt monelle liki mahdottomaksi, mitä Into ei pidä toivottavana kehityksenä. Kohdennetun nuorisotyön työntekijöiden kokemusten perusteella tiedämme, että erityisesti koulutuksessa aliedustettuihin ryhmiin kuuluvat ja haavoittuvimmassa asemassa olevat nuoret eivät usein mielellään hyödynnä lainaa opiskelujensa rahoittamiseen. Heidän luottamuksensa mahdollisuuksiin työllistyä koulutuksen jälkeen ja lainan takaisinmaksamiseen tapaa olla heikompaa kuin ylemmistä sosiaaliluokista tulevilla.

Nykymuotoinen opintotuki ei onnistukaan tarkoituksenmukaisella tavalla purkamaan rakenteellista epätasa-arvoa aiheuttavia asetelmia, ja vaatii siksi huomattavaa uudelleenmiettimistä: lainapainotteisuudessa tulee päästä eroon ja opintotuki muotoilla jatkossa niin, että se mahdollistaa kaikille keskittymisen päätoimiseen opiskeluun. Nyt koulutuspoliittisessa selonteossa opintotuen kehittämiseksi esitetyt suuntaviivat (sitominen indeksiin, korotukset) ovat kannatettavia, ja tulee panostaa siihen, että kaikki politiikan toimijat ministeriöstä ja puolueesta riippumatta sitoutuisivat opintotukijärjestelmän kohentamiseen pitkäjänteisesti vähintään selontekoon kirjatun mukaisesti.

Opintotuen kehittämistä on tarkasteltava yhdessä sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen kanssa. Tavoitteena tulee olla nuorten opiskeluaikaisen köyhyyden vähentäminen ja kaikkia koskettavien kannustinloukkujen purkaminen siten, että opiskeleminen ja osaamisen kehittäminen on aina - niin tutkintoa suorittavalle kuin tutkinnon osista tai opinnollistetusta oppimisesta kiinnostuneelle nuorelle, osatyökykyiselle, työttömälle ja töissä olevalle – taloudellisesti mahdollista ja kannattavampaa kuin opiskelemattomuus.

Kommentit lukuun 3.10 Ruotsinkielisen koulutuksen tilanne, tavoitteet ja toimenpiteet

Opetuksen ja koulutuksen järjestäjien työpajatoiminnan ja etsivän nuorisotyön kanssa tekemän yhteistyön puitteisiin tulee luoda ruotsinkielisiä foorumeja. Kaksikielisiksi ajatelluissa yhteyksissä enemmistökieli pääsee usein dominoimaan vähemmistökielen jäädessä käytännössä todella pienelle huomiolle, eivätkä uudet avaukset tai toimijoiden väliset yhteistyösuhteet pääse kehittymään tarkoituksenmukaisimmalla tavalla.

Kommentit lukuun 3.11 Maahanmuuttajataustaisten oppiminen ja oppimispolut

Kehitettäessä esimerkiksi henkilökohtaistamista ja positiivisen erityiskohtelun mallia maahanmuuttajaopiskelijoiden kanssa hyödynnettäväksi olisi hyvä muistaa työpajoilla jo nyt

käytössä olevat pedagogiset ratkaisut ja vaihtoehtoisissa oppimisympäristöissä toimivien valmennusyhteisöjen erityisvahvuudet (ks. Inton kommentit lukuihin 3.2. ja 3.6.): kokemus haastavan kohderyhmän ohjaamisesta sekä yksilön kokonaisvaltaiseen tukemiseen muokatut toimintatavat. Nuorisotyöllisen otteen, psykososiaalisen tuen ja koulutusalojen erityisiä vahvuuksia yhteen tuovilla työpajoilla tarjottava toiminta mahdollistaa opiskelutaitojen, elämänhallinnan ja itseluottamuksen kehittymisen omaan tahtiin ja turvallisesti askel kerrallaan erinomaisesti myös niille, joille suomalainen yhteiskunta on uusi ja osin tuntematonkin toimintaympäristö. Kotoutumispalvelujen ja työpajatoiminnan välisten sidosten systematisointi ja lujittaminen voi toimia keinona monen maahanmuuttajataustaisen koulutuspolulle ohjaamiseksi entistä sujuvammin. Myös oppisopimusjärjestelmän hyödyntämistä aiempaa määrätietoisemmin maahanmuuttajataustaisten oppimisen jouhevoittajana tulisi nostaa esille.

Kommentit lukuun 4. Koulutus- ja tutkimusjärjestelmän tilannekuva ja keskeiset muutostekijät. Pyydämme tarvittaessa kirjaamaan vain tiiviin yleisen lausunnon luvusta ja yksityiskohtaisesti vain tärkeimmät kommentoitavat tai mahdollisesti puuttuvat asiat

Into kannattaa vahvasti pyrkimystä koulutukselliseen tasa-arvoon ja pitää sen toteutumisen esteiksi selonteossa paikannettuja tekijöitä (oppimistulosten kasvanut hajonta, väestömuutoksen luomat haasteet) oikeansuuntaisina. On ansiokasta, että selonteko tuo esille, kuinka ”ohjaus näyttää jäävän puutteelliseksi erityisesti niiden nuorten kohdalla, jotka tarvitsisivat eniten tukea” (s. 66). Tämän havainnon osaltaan vahvistaa myös Inton tuore selvitys (Into 2020, ”Tuntui jossain kohti, että miut on jätetty ihan yksin selviämään. Kohdennetun nuorisotyön nuorten kokemuksia opintojen keskeyttämisestä): etsivien nuorisotyöntekijöiden ja työpajavalmentajien tavoittamat nuoret, joiden opinnot olivat keskeytyneet, toivat ilmi, kuinka olivat jääneet oppilaitoksissa vaille toivomaansa henkilökohtaista ohjausta ja erityistä tukea. Esimerkiksi henkilökohtauksen ajan ja ohjauksen saaminen opinto-ohjaajalta vaikuttaa toisinaan koetun kohtuuttoman haastavaksi.

Samalla huomionarvoista on, että useimmiten opintojen keskeytymisissä ei kuitenkaan näyttäisi olevan kyse juuri ohjaukseen liittyvistä ongelmista: ylivoimaisesti suurimman osan opintojen keskeytymiseen liittyivät mielenterveyden ja jaksamisen haasteet, ja väärä alavalinta oli keskeyttämissyyinä huomattavasti vähemmän yleinen. Opiskelu on siis tuntunut näille nuorille ylitsepääsemättömän raskaalta, eikä oppilaitoksissa ole ollut tarjolla tai saavutettavissa sellaisia tukipalveluja, jotka olisivat voineet opiskelijaa kannatella tai toimintakykyä kohentaa. Erityisen huolestuttavalta näyttää, että vaikka mielenterveysongelmat olivat aineistossa erittäin yleisiä, kyselyyn vastanneista vain ani harva (5 % vastaajista) oli päässyt onnistuneesti tapaamaan opintopsykologia, eikä toteutuneiden opiskelijahuolto- ja tukipalveluiden koettu kykenevän auttamaan kovinkaan hyvin. Koulutuksellisen tasa-arvon edistäminen onkin mitä suurimmassa määrin hyvinvointikysymys, johon vastaamiseen tarvitaan merkittävää panostamista nuorille tarjottavien terveyspalvelujen saavutettavuuteen, toimivuuteen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon yleiseen tasoon ja riittävyyteen.

Tuure Herttaliisa
Into - etsivä nuorisotyö ja työpajatoiminta ry